

TEISĖS BENDROJI PROGRAMA

I SKYRIUS BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Teisės bendroji programa (toliau – Programa) apibrėžia teisės dalyko paskirtį, ugdymo tikslą ir uždavinius, dalyku ugdomas kompetencijas, pasiekimų sritis, dalyko mokymo(si) turinį, mokinių pasiekimų vertinimą ir pasiekimų lygių požymius.

2. Teisės dalykas padės įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų bendrųjų teisinių žinių ir gebėjimų, jomis pasinaudoti įgyvendinant ir ginant savo teises, formuotis pozityvų požiūrį į demokratinės visuomenės vertybes ir jomis vadovautis. Mokiniai bendraudami ir bendradarbiaudami ugdysis socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime. Mokiniai supras, kad įstatymai ir kitos teisės normos nėra neišvengiama duotybė, kad šiandieninei visuomenei svarbu aktyvūs ir kritiškai mąstantys piliečiai, dalyvaujantys demokratinės valstybės ir visuomenės gyvenime, suvokiantys, kaip demokratija gali padėti įgyvendinti asmeninius ir visuomeninius tikslus. Programa nėra skirta perteikti apibendrintas žinias apie visą teisės sistemą ir negali būti vertinama nei kaip pasiruošimas specialiosioms teisės studijoms, nei kaip teisinių konsultacijų teikimo forma.

3. Programa apima žinių, gebėjimų bei vertybinių nuostatų visumą teisės reguliuojamais klausimais, kurie yra aktualūs kiekvienam žmogui, gyvenančiam ir veikiančiam demokratinėje visuomenėje. Programa apima bendrąsias žinias apie teisės prigimtį, teisės principus, asmenines ir turtines teises, vartotojų teises, darbo santykius, apie teisės pažeidimų sudėtį ir patraukimo teisinėn atsakomybėn procedūras, asmens duomenų apsaugos pagrindines nuostatas, visuomenės saugumą ir gynybą, taip pat apie praktinį žinių taikymą kasdienėje veikloje. Formuojamomis vertybinėmis nuostatomis ugdoma pagarba bendražmogiškoms bei demokratinėms vertybėms, principams, ugdoma tolerancija, solidarumas, atsakingumas, skatinamas įsitraukimas į bendruomenės, visuomenės veiklas. Didesnis dėmesys Programoje skiriamas ne teisės aktų ar juose numatytų teisių analizei, o teisių įgyvendinimo būdų išsiaiškinimui, teisių pažeidimų atpažinimui bei pažeistų teisių gynybos mechanizmų suvokimui, taikiam demokratiniam bendrabūviui. Šie teisiniai aspektai sąlyginai suskirstyti į skyrius, skirtus susipažinti su bendrosios teisės bei vertybinėmis nuostatomis.

4. III–IV gimnazijos klasėse teisė yra laisvai pasirenkamas dalykas.

5. Programoje išskirtos dvi pasiekimų sritys: Teisinės sistemos elementų pažinimas, tyrinėjimas ir taikymas, Teisių ir laisvių įgyvendinimas, pažeistų teisių gynimas. Šios pasiekimų sritys yra bendros III ir IV gimnazijos klasėms. Išskiriant pasiekimų sritis ir pasiekimus vadovautasi kompetencijų ir jų sandų raiškos aprašais, atsižvelgta į teisės bendrojoje programoje išskirtas pasiekimų sritis ir pasiekimus. Mokymo(si) turinyje išskirtos turinio sritys ir temos. Pasiekimų lygių požymiai aprašomi keturiais pasiekimų lygiais siekiant padėti mokytojams objektyviai vertinti mokinio mokymo(si) rezultatus.

II SKYRIUS TIKSLAS IR UŽDAVINIAI

6. Teisės dalyko tikslas – suteikti mokiniams bendrųjų teisinių žinių ir gebėjimų, ugdyti jų teisinę sąmonę, sudaryti palankias sąlygas mokinių teisei saviugdai, kad susidūrę su teisinėmis problemomis, priimtų racionalius teisinius sprendimus ir atsakingai laikytųsi pareigos vykdyti iš

teisinių situacijų kylančius išsipareigojimus; ugdyti socialinius, komunikavimo, kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus praktinius gebėjimus, kurie pravers kasdieniame gyvenime, bei vertybines nuostatas, kurios sustiprins siekį veikti laikantis teisės nuostatų ir gerbiant teisę.

7. Vidurinio ugdymo uždaviniai. Siekdami tikslo mokiniai:

7.1. gilina ir sistemina žinias apie pagrindines žmogaus teises, laisves, pareigas ir atsakomybę, jų realizavimo ir gynbos mechanizmus, pagrindinius nacionalinės ir tarptautinės teisės sistemos elementus, teisinių procesų eigą ir asmens vaidmenį juose, pagrindinių teisinių institucijų kompetenciją;

7.2. atpažįsta ir kritiškai analizuoja išskylančias kasdienėje veikloje teisės problemas, pasirenka tinkamus jų sprendimo būdus ir metodus, teisiniais argumentais gina savo nuomonę;

7.3. domisi visuomenės saugumo problemomis, atpažįsta kylančias visuomenės saugumui grėsmes, geba greitai reaguoti ir parinkti tinkamus sprendimus susidariusiose situacijose;

7.4. ugdomi vertybines nuostatas, grįstas teisingumo ir pagarbos teisei principais, suvokia savo atsakomybę už teisės pažeidimus.

III SKYRIUS KOMPETENCIJŲ UGDYMAS

8. Įgyvendinant Programą ugdomos šios kompetencijos: pažinimo, pilietiškumo, komunikavimo, kultūrinė, socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos, kūrybiškumo ir skaitmeninė. Jos pateiktos pagal kompetencijos ugdymo intensyvumą.

9. Pažinimo kompetencija. Analizuodami teisės šaltinius, mokiniai įgyja kasdieniame gyvenime reikalingų bendrųjų žinių apie teisę ir jos šakas, teisinės valstybės bruožus, Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmonių teises, laisves ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją. Analizuodami teises situacijas, mokiniai mokosi atpažinti ir taikyti įstatymų normas, ugdomi gebėjimą legitimiai spręsti problemas. Įgydami vis daugiau teisinių žinių, mokiniai kryptingai gilina žinias į teisinius kasdinių situacijų aspektus, kelia klausimus, ieško sprendimų, dalyko žinias taiko praktiškai.

10. Pilietiškumo kompetencija. Įsisąmonindami teisinius demokratinio bendrabūvio principus, mokiniai suvokia asmeninę pilietinio veikimo, o esant poreikiui, ir pilietinio pasipriešinimo prasmę, žmogaus ir piliečio teises bei pareigas vertina kaip neįkainojamą pilietinės visuomenės vertybę. Mokiniai naudojami savo pilietinėmis teisėmis ir geba suvokti, kai jos gali būti (yra) pažeidžiamos, todėl identifikuoja, analizuoja bendruomenėje kylančias problemas, prisideda prie jų sprendimo, inicijuoja ir savanoriškai dalyvauja socialinėje-pilietinėje veikloje, yra atsparūs atviroms propagandos formoms.

11. Komunikavimo kompetencija. Taikydami įgytas žinias bei remdamiesi praktine veikla, mokiniai tikslingai renkasi komunikavimo strategijas, derybomis siekia priimtino kompromiso, argumentuoja savo nuomonę teisiniu klausimu. Taikydami įgytas bendrąsias teises žinias apie socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, mokosi veikti – analizuoti, suvokti, interpretuoti, kritiškai vertinti ir komunikuoti instituciniame lygmenyje.

12. Kultūrinė kompetencija. Analizuodami skirtingas teises situacijas ir įgydami vis daugiau teisinių žinių, mokiniai geba pagrįsti, argumentuoti bei kritiškai įvertinti įvairių kultūrinių reiškinių, subkultūrų poveikį šalies, Europos ir pasaulio kultūros raidai, priimti įvairialypės kultūrinės bendruomenės iššūkius. Mokiniai atsakingai, legitimiai bei vadovaudamiesi bendražmogiškais vertybėmis dalyvauja kultūrinėje veikloje kaip stebėtojai, interpretuotojai, kritiškai medijų vartotojai bei bendrakūrėjai.

13. Socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencija. Taikydami įgytas teises žinias apie socialinės tikrovės institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, mokiniai ugdomi gebėjimą veikti taikaus demokratinio sugyvenimo sąlygomis, savanoriškai laikantis taisyklių ir įstatymų. Taikydami įgytas teorines žinias bei analizuodami teises situacijas, mokiniai atpažįsta destruktinius socialinius dirgiklius ir lanksčiai bei legitimiai sprendžia praktines situacijas, atsižvelgia į skirtingas

visuomenės grupių ir kultūrų normas, dėmesingai išklauso ir gerbia kitų nuomonę, rūpinasi savo ir kitų emocine bei socialine gerove.

14. Kūrybiškumo kompetencija. Įsisavindami teisės pagrindus ir įgydami žinių apie konstitucinę santvarką, teisinę sistemą, mokiniai geba argumentuotai pasirinkti informacijos rinkimo strategijas, numatyti alternatyvas, įvertinti rizikas, kartu paisyti etikos ir intelektualinės nuosavybės normų. Įsisavindami konstitucinės santvarkos pagrindus, mokiniai tobulina dalyvavimo visuomeniniame gyvenime, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, geba savarankiškai kelti klausimus, padedančius kritiškai vertinti socialines problemas, ieškoti novatoriškų sprendimų. Analizuodami teisesines situacijas, mokiniai dalijasi naujomis išvalgomis bei sprendimo galimybėmis, remiasi pagrįstumo kriterijais.

15. Skaitmeninė kompetencija. Skaitmeninę kompetenciją mokiniai ugdo tiksliai bei atsakingai pasirinkdami legalias programines priemones ir kompiuterines sistemas informacijos paieškai, jos apdorojimui ir pateikimui, pristatymui ir teisės projektų rengimui, pilietinės veiklos iniciatyvoms, etiškam bendravimui ir bendradarbiavimui skaitmeninėje erdvėje, skaitmeninio identiteto procesų valdymui. Teisėms situacijoms spręsti pasirenka ir naudoja keletą šaltinių, kritiškai vertina skaitmeninį jų turinį, šaltinių patikimumą, jų teisėtumą.

IV SKYRIUS PASIEKIMŲ SRITYS IR PASIEKIMAI

16. Programoje pasiekimų sritys žymimos raide (pavyzdžiui, A, B), o raide ir skaičiumi (pavyzdžiui, A1, A2) žymimas tos pasiekimų srities pasiekimas.

17. Teisėnės sistemos elementų pažinimas, tyrinėjimas ir taikymas (A). Mokiniai, dirbdami su norminiais aktais, teismų praktika, analizuodami teisesines situacijas, mokysis atpažinti konkrečius santykius praktinėse situacijose reguliuojančias teisės normas, remdamiesi demokratinėmis ir bendražmogiškoms vertybėmis, vertinti ir interpretuoti socialinę tikrovę bei įgis kasdieniame gyvenime reikalingų bendrųjų žinių apie teisę ir jos šakas, teisėnės valstybės bruožus, Lietuvos Respublikos Konstituciją, žmonių teises, laisves ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

17.1. teisingai vartoja teisės sąvokas, apibūdina teisės šakas ir iš jų kylančius teisesinius santykius, žinias taiko kasdienėse situacijose (A1);

17.2. atpažįsta ir įvardija konkrečius santykius praktinėse situacijose reguliuojančias teisės normas bei teisesines vertybes (A2);

17.3. atpažįsta ir įvardija teisėtvarkos institucijų kompetencijas, nurodo teisėtus dalyvavimo demokratinės valstybės bendrabūvyje būdus, poveikio priemones (A3);

17.4. įvardija pagrindines žmogaus teises ir laisves, prisiima savo kaip piliečio atsakomybę savo paties, visuomenės bei šalies saugumui užtikrinti (A4).

18. Teisių ir laisvių įgyvendinimas, pažeistų teisių gynimas (B). Ši ugdomosios veiklos sritis skirta praktiniams mokinių gebėjimams ugdytis. Mokiniai mokysis bendrauti ir bendradarbiauti, suformuoti ir teisesiniais argumentais pagrįsti savo nuomonę, išgirsti kito argumentus, kalbėti viešai, konstruktyviai spręsti problemas, derybomis siekti priimtino kompromiso, savarankiškai veikti, priimti atsakingus bei teisėtus sprendimus. Mokiniai taip pat ugdytis praktinius gebėjimus, reikalingus dalyvaujant mokyklos, vietos bendruomenės, demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime: susirasti reikalingą teisesinę informaciją, kreiptis (ieškoti) teisesinės pagalbos, kreiptis į teismą, teisėtvarkos arba valstybės valdymo instituciją, ginant savo teises, laisves ir teisėtus interesus. Šios pasiekimų srities mokinių pasiekimai:

18.1. kritiškai vertina kasdienes praktines situacijas, informacinių šaltinių turinį, grindžia savo nuomonę teisesiniais argumentais (B1);

18.2. savanoriškai į(si)traukia į socialinę-pilietinę praktinę veiklą, domisi socialinėms problemoms, aktualijomis (B2);

18.3. susiranda reikalingą teisesinę informaciją, atsakingai valdo skaitmeninio identiteto procesus, esant poreikiui, kreipiasi į teisėtvarkos ar valstybės valdymo instituciją (-as) (B3);

18.4. konstruktyviai bei teisės normų ribose sprendžia problemas, siekia kompromiso, sprendimus grindžia demokratinėmis, bendražmogiškėmis vertybėmis (B4).

V SKYRIUS MOKYMO(SI) TURINYS

19. Mokymo(si) turinys. III gimnazijos klasė.

19.1. Įvadas į teisės sistemą.

19.1.1. Teisinės valstybės bruožai. Aiškinamasi, kas yra teisė, kokie yra teisinės valstybės bruožai, raida Lietuvoje.

19.1.2. Teisės vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje. Analizuojama, koks yra teisės vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje, kokie pagrindiniai teisės normos požymiai, kokia pagrindinių teisės principų paskirtis.

19.1.3. Teisės ir moralės santykis. Nustatoma, koks yra teisės ir moralės santykis, koks yra teisingumo ir teisėtumo (įtvirtinimo įstatymuose) santykis, kokias socialines vertybes gina įstatymas.

19.1.4. Žmogaus teisės. Aiškinamasi, kokios yra pagrindinės vertybės, kuriomis grindžiamos žmogaus teisės, ir kaip jos reiškiasi gyvenime, kokia yra teisių ir pareigų pusiausvyra.

19.1.5. Įstatymų priėmimas. Gilinamasi, kaip priimami įstatymai, kokia yra norminių aktų hierarchija.

19.1.6. Pagrindinės teisės šakos. Išsiaiškinama, kokios yra pagrindinės teisės šakos ir kokius santykius jos reguliuoja.

19.1.7. Teisinių gildijos Lietuvoje. Gilinamasi, kokios yra pagrindinės teisėsaugos institucijų funkcijos.

19.1.8. Teisininko paslaugos. Aiškinamasi, kokiais atvejais yra reikalinga pasinaudoti teisininko paslaugomis, kokia galima teisinė pagalba.

19.2. Kodėl mums svarbi Lietuvos Respublikos Konstitucija?

19.2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucijos reikšmė. Aiškinamasi, kokia yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) politinė ir teisinė reikšmė, kokius visuomeninius santykius ji reguliuoja, kokia yra Konstitucijos teisinė galia. Aptariama, kokia yra Konstitucijos reikšmė, nustatant žmogaus (piliečio) ir valstybės (valstybės institucijų) santykį, kaip gali būti užtikrinamas tiesioginis Konstitucijos normų veikimas bei kokios asmens teisės ir pareigos numatytos Konstitucijoje.

19.2.2. Konstitucijoje numatytos teisės. Gilinamasi, kokios asmeninės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės numatytos Konstitucijoje, kaip galima įgyvendinti savo konstitucines teises.

19.2.3. Konstitucijoje numatytų valdžių tarpusavio santykis. Aiškinamasi, kaip tarpusavyje konkuruoja konstitucinės teisės, koks Konstitucijoje numatytų valdžių (Seimo, Prezidento, Vyriausybės, teismų) tarpusavio santykis.

19.2.4. Konstitucijos priėmimo ir keitimo būdai. Gilinamasi, kokie yra Konstitucijos priėmimo ir keitimo būdai, kodėl numatytas būtent toks Konstitucijos keitimo mechanizmas.

19.2.5. Teismai Lietuvoje. Susipažįstama, kokie teismai veikia Lietuvoje bei kokias bylas jie nagrinėja.

19.3. Valstybės valdymas ir jos valdymo principai.

19.3.1. Valstybės valdymas. Aiškinamasi, kaip vyksta valstybės valdymas, kokiais principais jis remiasi.

19.3.2. Asmens dalyvavimas valstybės valdyje. Įvardijami būdai, kaip asmuo gali dalyvauti valstybės valdyje. Gilinamasi, kur ir kaip galima gauti informacijos apie svarstomus savivaldybėje, Vyriausybėje ir Seime klausimus, kokiais būdais užtikrinamas valstybės tarnautojų bei pareigūnų tinkamas pareigų vykdymas. Susipažįstama su Lietuvoje veikiančiomis ombudsmenų institucijomis.

19.3.3. Rinkimų teisė. Analizuojama, kaip realizuojama rinkimų teisė, kaip atpažinti rinkimų teisės pažeidimus ir tinkamai į juos reaguoti.

19.3.4. Savanorystė nevyriausybinėse organizacijose (NVO). Diskutuojama, kuo gali būti

naudinga savanorystė arba priklausymas NVO.

19.3.5. Korupcinės veikos. Aiškinamasi, kaip atpažinti korupcinės veikas, valstybės tarnautojų galimą piktnaudžiavimą savo įgaliojimais bei tarnybine padėtimi ir kam pranešti.

19.4. Ką turi žinoti vartotojas?

19.4.1. Vartotojų teisės ir pareigos. Gilinamasi, kokios yra vartotojų teisės ir pareigos, kaip galima pasinaudoti vartotojų teisėmis bei kur ieškoti informacijos apie vartotojų teises ir jų realizavimą. Diskutuojama apie tai, koks vartojimas yra atsakingas.

19.4.2. Vartotojų teises ginančios organizacijos. Aiškinamasi, kur ir kaip kreiptis dėl įsigytos netinkamos kokybės prekės ar paslaugos, kokią pagalbą gali suteikti vartotojų teises ginančios organizacijos.

19.4.3. Saugus apsipirkimas. Diskutuojama, ar saugu pirkti prekes iš asmenų, nevykdančių prekybos, bet socialiniuose tinkluose ir specialiose platformose parduodančių daiktus, gilinamasi, kokių saugumo reikalavimų reikia paisyti.

19.5. Asmens duomenų apsauga.

19.5.1. Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR). Aiškinamasi, kokios yra pagrindinės Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR) nuostatos, kas yra asmens duomenys bei kokių pagrindų ir kas juos gali rinkti, tvarkyti.

19.5.2. Asmens duomenų apsauga. Analizuojama, kaip apsaugoti asmens duomenis, kaip atpažinti teisės į asmens duomenų apsaugą pažeidimus, ką daryti ir kur kreiptis, jei žmogaus teisė į asmens duomenų apsaugą buvo pažeista. Gilinamasi, kokių asmens duomenų ar informacijos nerekomenduojama viešinti asmeninėse socialinių tinklų paskyrose.

19.6. Turtinės ir neturtinės teisės.

19.6.1. Turtinės ir neturtinės teisės. Gilinamasi, kokias pagrindines turtines ir neturtines teises turi asmenys, kokie pagrindiniai turtinių teisių įgijimo būdai ir galimos pasekmės.

19.6.2. Asmenų civilinės teisės. Analizuojama, kaip yra saugomos ir ginamos asmenų civilinės teisės, kokios gal būti turtinių teisių įgijimo pasekmės.

19.6.3. Intelektinė nuosavybė. Aiškinamasi, kaip įstatymai gina intelektinę nuosavybę, kokias turtines ir neturtines teises turi autoriai.

19.6.4. Civilinė atsakomybė. Aiškinamasi, kas yra civilinė atsakomybė, kas yra turtinė ir neturtinė žala.

19.6.5. Civilinio proceso paskirtis. Gilinamasi, kokia yra civilinio proceso paskirtis, jo stadijos ir pagrindiniai principai.

19.6.6. Teisinių konfliktų sprendimai. Aptariami, kokie yra teismo proceso ir kitų teisinių konfliktų sprendimo būdai.

19.7. Darbo sutartis.

19.7.1. Darbo sutartis. Susipažįstama, kas yra darbo sutartis, koks darbo sutarties turinys bei kokios galimos darbo sutarčių rūšys.

19.7.2. Autorinė sutartis. Susipažįstama, kas yra autorinė sutartis, kokie individualios veiklos vykdymo reikalavimai.

19.7.3. Darbo paieška. Aptariama, kokiais darbo paieškos būdais ir šaltiniais galima pasinaudoti ieškant darbo, kaip parengti gyvenimo aprašymą (CV), kaip derėtis su potencialiu darbdaviu, pristatyti savo kompetencijas bei pageidavimus.

19.7.4. Darbo sutarties sąlygos. Gilinamasi, kokios yra pagrindinės darbo sutarties sąlygos, kokios yra darbo sutarties sudarymo teisinės pasekmės bei kokios nelegalaus darbo pasekmės darbuotojui, darbdaviui, valstybei. Aptariami pagrindiniai numatyti įstatyme darbo apmokėjimo ypatumai, darbo laikas ir jo trukmė, poilsio laiko rūšys.

19.7.5. Darbo ginčai. Diskutuojama, kas yra darbo ginčas, kokia derybų esmė.

19.7.6. Darbo sutarties pasibaigimas. Aiškinamasi, kokie yra pagrindiniai darbo sutarties pasibaigimo pagrindai, kokia darbo sutarties nutraukimo skirtingais pagrindais tvarka ir pasekmės bei kokia atsiskaitymo su atleidžiamu darbuotoju tvarka.

20. Mokymo(si) turinys. IV gimnazijos klasė.

20.1. Šeimos teisė.

20.1.1. Teisiniai reikalavimai santuokai sudaryti. Aiškinamasi, kas yra sužadėtuvs, kokie yra teisiniai reikalavimai santuokai sudaryti. Analizuojama, kokios yra santuokos sudarymo teisinės, moralinės pasekmės ir atsakomybė, kokias sutuoktiniai turi asmenines ir turtines teises ir tarpusavio pareigas.

20.1.2. Vedybų sutartis. Gilinamasi, kaip sudaroma vedybų sutartis ir kas sudaro jos turinį.

20.1.3. Tėvų bei vaikų teisės. Aiškinamasi, kokios yra tėvų bei vaikų teisės ir pareigos šeimoje ir kaip jos tarpusavyje dera.

20.1.4. Smurtas šeimoje. Diskutuojama, kokios galimos smurto formos šeimoje ir kur ieškoti pagalbos, kaip svarbu yra bendrauti, ieškoti tolerancijos ir kompromiso sprendžiant šeimos klausimus.

20.2. Teisės pažeidimas ir jo pasekmės. Nusikalstama veika.

20.2.1. Administracinis nusižengimas. Aiškinamasi, kas yra administracinis nusižengimas, kokios administracinės nuobaudos ir poveikio priemonės yra numatytos įstatyme. Gilinamasi, kokie dažniausi jaunimo vykdomi administraciniai nusižengimai ir kokia už tai taikoma atsakomybė.

20.2.2. Administracinis procesas. Aptariama, kaip vyksta administracinis procesas, kokios pagrindinės traukiamo administracinės atsakomybės asmens teisės ir pareigos.

20.2.3. Kelių eismo dalyviai. Aptariama, kokios kelių eismo dalyvių teisės, pareigos ir atsakomybė, kaip užtikrinti saugumą kelyje. Mokomasi pildyti eismo įvykio deklaraciją.

20.2.4. Nusikalstama veika. Aiškinamasi, koks elgesys laikomas nusikalstama veika, kokio pobūdžio pasikėsinimas į įstatymo saugomas vertybes turi būti pripažintas nusikalstamu. Gilinamasi, kokios yra aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, kas yra būtinoji gintis ir kada ji peržengiama.

20.2.5. Bausmės. Susipažinama, kokios yra bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės.

20.2.6. Nusikaltimai. Aptariama, kokie nusikaltimai dažniausiai daromi ir kas yra nusikaltimo subjektas, kas būdinga nepilnamečių nusikalstamumui.

20.2.7. Nusikalstamumo priežastys. Diskutuojama, kokios yra pagrindinės nusikalstamumo priežastys bei kokios galimos nusikaltimų prevencijos priemonės.

20.2.8. Baudžiamojo proceso paskirtis. Gilinamasi, kokia yra baudžiamojo proceso paskirtis, kaip vyksta teisminis nagrinėjimas.

20.2.9. Nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo teisės ir pareigos. Aiškinamasi, kur kreiptis nukentėjus dėl nusikalstamos veikos, kokios pagrindinės nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo teisės ir pareigos.

20.2.10. Apklausa baudžiamajame procese. Aptariama, kaip vyksta apklausa baudžiamajame procese, kokios kardamosios ir procesinės prievartos priemonės gali būti pritaikytos nepilnamečiams.

20.3. Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės pagrindai.

20.3.1. Institucijos, atstovaujančios Lietuvą užsienyje. Aiškinamasi, kokios institucijos atstovauja Lietuvai užsienyje, kam reikalinga diplomatinė ir konsulinė teisė. Analizuojama pagrindinių ES institucijų, tarptautinių organizacijų (JT, ET, ESBO, UNESCO, ETT ir kt.) veikla.

20.3.2. Europos Sąjungos piliečio teisės, laisvės ir pareigos. Gilinamasi, kokias pagrindines teises, laisves ir pareigas turi Europos Sąjungos pilietis, kaip ugdyti Europos Sąjungos valstybių (taip pat Lietuvos) gyventojų toleranciją skirtingos tautybės, religijos, rasės atstovams.

20.3.3. Tarptautiniai norminiai aktai. Aptariama, kokias žmogaus teises galima ginti remiantis tarptautiniais norminiais aktais, kokiuose tarptautiniuose teismuose Lietuvos žmonės gali ginti savo teises.

20.3.4. Žmogaus teises įtvirtinantys tarptautiniai norminiai aktai. Aptariama, kokios nusikalstamos veikos pripažįstamos tarptautinėmis, kodėl būtina pagrindines žmogaus teises įtvirtinti tarptautiniuose norminiuose aktuose, kokie yra pagrindiniai tarptautinės humanitarinės teisės principai. Aiškinamasi, kaip elgtis patekus į nelaimę užsienyje, kokios yra keliautojų (sausumos, vandens ar oro transportu) teisės ir pareigos.

20.4. Visuomenės saugumas ir gynyba.

20.4.1. Teisiniai nacionalinio saugumo pagrindai. Aptariami teisiniai nacionalinio saugumo pagrindai, Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo sistema.

20.4.2. Grėsmės nacionaliniam saugumui. Aiškinamasi, kokios gali kilti grėsmės nacionaliniam saugumui (vidinės bei išorinės), kaip jas atpažinti ir kam apie tai pranešti, kokios yra grėsmių nacionaliniam saugumui prevencijos priemonės.

20.4.3. Pilietinis pasipriešinimas. Aiškinamasi, kas yra pilietinis pasipriešinimas, kokios yra pilietinio pasipriešinimo formos, koks piliečių vaidmuo ginant šalį bei kas yra pilietinė gynyba.

20.4.4. Nusikalstamos veikos prieš Lietuvos valstybę. Gilinamasi, už kokias padarytas nusikalstamas veikas prieš Lietuvos valstybę, teritorijos vientisumą ar konstitucinę santvarką kyla baudžiamoji atsakomybė.

20.4.5. Pasirengimas ekstremalioms situacijoms. Aptariama, ką būtina žinoti apie pasirengimą ekstremalioms situacijoms ir karui.

VI SKYRIUS

MOKINIŲ PASIEKIMŲ VERTINIMAS

21. Mokinių pasiekimų lygių požymiai pateikiami III–IV gimnazijos klasių koncentrai ir yra detalizuoti keturiais lygiais: slenkstinis (1), patenkinamas (2), pagrindinis (3), aukštesnysis (4). Kai mokinių pasiekimai vertinami pažymiais, jie siejami su pasiekimų lygiais: slenkstinis (1) lygis – 4, patenkinamas (2) lygis – 5–6, pagrindinis (3) lygis – 7–8, aukštesnysis (4) lygis – 9–10.

22. Aprašant pasiekimų lygių požymius naudota mokinių pasiekimų augimą rodanti savarankiškumo skalė ir sąvokos:

22.1. padedamas – procesą moderuoja ir jame dalyvauja mokytojas;

22.2. naudodamasis netiesiogine pagalba – užduotis atlieka atsakydamas į nukreipiamuosius klausimus, naudodamasis papildomai pateikta medžiaga, vadovaudamasis pateiktais kriterijais;

22.3. konsultuodamasis – tikslingai klausdamas ar prašydamas patarimų;

22.4. savarankiškai – užduotį atlieka be pagalbos.

23. Teisės pamokose siūloma taikyti formuojamąjį vertinimą, padedantį mokiniams apmąstyti savo mokymo(si) procesą, numatyti augimo perspektyvą ir stiprinti pasitikėjimą savo jėgomis.

24. III ar (ir) IV gimnazijos klasėje mokiniai gali pasirinkti rengti brandos darbą.

25. Rengiant formuojamojo ar apibendrinamojo vertinimo užduotis ugdymo procese svarbu atsivėlgti į pasiekimų lygių požymius ir pateikti mokiniams skirtingus pasiekimų lygius atitinkančias užduotis, kurios turėtų būti pateiktos visiems mokiniams neribojant jų galimybių atlikti ir sudėtingesnes užduotis. Užduotys turėtų būti parengtos taip, kad būtų galimybė vertinti skirtingų pasiekimų sričių gebėjimus, tačiau nereikėtų siekti į vieną pasiekimų vertinimo užduotį įtraukti visų ar daugelio pasiekimų sričių gebėjimų. Svarbu, ypač formuojamojo vertinimo, užduotis parengti taip, kad galima būtų vertinti skirtingų mokinių daromą pažangą ir teikti veiksmingą, mokyti padedantį ir motyvuojantį grįžtamąjį ryšį. Vertinant mokymo(si) pasiekimus ir padarytą pažangą, svarbu susitarti dėl ugdymosi lūkesčių, tikslų, sėkmės kriterijų, teikti mokiniams grįžtamąjį ryšį, skatinti juos priimti atsakomybę už savo mokymą(si), aktyviai dalyvauti ne tik pamokos, bet ir popamokinėje veikloje.

VII SKYRIUS
PASIEKIMŲ LYGIŲ POŽYMIAI PAGAL PASIEKIMŲ SRITIS

26. Lentelėje pateikiami keturių lygių pasiekimų aprašai: slenkstinis, patenkinamas, pagrindinis, aukštesnysis. Pasiekimų požymių lentelėje raide ir skaičių junginiu (pavyzdžiui, A1.3) – žymima pasiekimų sritis (A), pirmas skaičius nurodo pasiekimą (1), o antras skaičius (3) – pasiekimų lygį.

27. Pasiekimų lygių požymiai. III–IV gimnazijos klasės:

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
1. Teisinės sistemos elementų pažinimas, tyrinėjimas ir taikymas (A)			
Nurodo, kas yra teisė ir kokios jos šakos, įvardija pagrindines valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijas. Pagrindines teisės sąvokas aiškina neišsamiai (A1.1).	Nurodo, kas yra teisė ir kokios jos šakos, įvardija pagrindines valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijas. Paaiškina dažniausiai vartojamas teisės sąvokas, jas vartoja aptariant situacijas (A1.2).	Paaiškina, kas yra teisė, apibūdina teisė šakas, įvardija pagrindines valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijas, apibūdina žmogaus teisių gynimo mechanizmus. Paaiškina pagrindines teisės sąvokas ir principus, praktines situacijas vertina teisiniais argumentais (A1.3).	Laisvai vartoja pagrindines teisės sąvokas, apibūdina teisės šakas, įvardija pagrindines valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijas, jų funkcijas, paaiškina žmogaus teisių gynimo mechanizmus. Gilinasi į kasdienes teises situacijas ir ieško teisinio jų pagrindimo (A1.4).
Atpažįsta ir įvardija praktinėse situacijose bent vieną santykius reguliuojančią teisės normą, vadovaudamasis šalies teise (A2.1).	Atpažįsta ir įvardija praktinėse situacijose bent 2 santykius reguliuojančias teisės normas, vadovaudamasis šalies ir (ar) tarptautine teise. Paaiškina, kokias pagrindines socialines vertybes turi ginti įstatymas (A2.2).	Atpažįsta ir įvardija praktinėse situacijose konkrečius santykius reguliuojančias teisės normas, vadovaudamasis šalies ir (ar) tarptautine teise. Paaiškina, kokias ir kodėl pagrindines socialines vertybes turi ginti įstatymas (A2.3).	Savarankiškai atpažįsta ir įvardija praktinėse situacijose konkrečius santykius reguliuojančias teisės normas, vadovaudamasis šalies ir (ar) tarptautine teise. Dalijasi naujomis situacijų išvalgomis, ieško argumentų, lygina teisės ir moralės santykį žmonių gyvenime ir konkrečiose situacijose (A2.4).
Padedamas mokytojo, atpažįsta ir įvardina bent 1–2 teisėtvarkos institucijų kompetencijas, teisėtus dalyvavimo demokratinės valstybės bendrabūvyje būdus, poveikio priemones (A3.1).	Atpažįsta ir įvardina bent 1–2 teisėtvarkos institucijų kompetencijas, teisėtus dalyvavimo demokratinės valstybės bendrabūvyje būdus, poveikio priemones. Skatinamas įsitraukia į	Atpažįsta ir įvardija pagrindines teisėtvarkos institucijų kompetencijas, teisėtus dalyvavimo demokratinės valstybės bendrabūvyje būdus, kai kuriuos geba taikyti praktiškai. Įsitraukia į	Atpažįsta ir įvardija pagrindines teisėtvarkos institucijų kompetencijas, tarpinstitucinius ryšius, teisėtus dalyvavimo demokratinės valstybės bendrabūvyje būdus, poveikio

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
	praktinę, kūrybinę, pažintinę veiklą po pamokų, kurioje ugdomi teisinio raštingumo, demokratinio bendrabūvio įgūdžius (A3.2).	praktinę, kūrybinę, pažintinę veiklą po pamokų, kurioje ugdomi teisinio raštingumo, demokratinio bendrabūvio įgūdžius (A3.3).	priemonės, geba juos taikyti praktiškai. Pats inicijuoja ir išitraukia į praktinę, kūrybinę, pažintinę veiklą po pamokų, kurioje ugdomi teisinio raštingumo, demokratinio bendrabūvio įgūdžius (A3.4).
Atpažįsta save kaip teisinės valstybės pilietį su jam priskirtomis pagrindinėmis teisėmis ir pareigomis (A4.1).	Atpažįsta save kaip atsakingą teisinės valstybės pilietį, bendruomenės narį su jam priskirtomis teisėmis ir pareigomis (A4.2).	Atpažįsta save kaip atsakingą teisinės valstybės pilietį, bendruomenės narį, paaiškina jam priskirtų teisių ir pareigų svarbą, dalyvavimo visuomenės ir valstybės gyvenime būtinybę (A4.3).	Atpažįsta save kaip atsakingai veikiantį teisinės valstybės pilietį, bendruomenės narį, galintį ir norintį išitraukti į visuomenės gyvenimą, siekiant bendro gerbūvio ir saugumo (A4.4).
2. Teisių ir laisvių įgyvendinimas, pažeistų teisių gynimas (B)			
Kelia nesudėtingus teisinius klausimus ir, remdamasis bent vienu patikimu informacijos šaltiniu, pateikia argumentuotų sprendimų. Nurodo dažniausiai pasitaikančių atviros propagandos pavyzdžių. Nagrinėja paprastas teisinės praktines situacijas ir mokytojo padedamas ieško problemų sprendimo (B1.1).	Kelia nesudėtingus teisinius klausimus ir, naudodamasis bent 2 patikimais informacijos šaltiniais, pateikia argumentuotų sprendimų. Padedamas mokytojo, kritiškai analizuoja informaciją, sprendžia individualias ir visuomenines praktines teisės situacijas. Pateikia dažniausiai pasitaikančios atviros propagandos pavyzdžių (B1.2).	Kelia probleminius teisinius klausimus ir, naudodamasis bent 3 patikimais informacijos šaltiniais, kurių mažiausiai vienas yra galiojantis teisės aktas, ieško atsakymų, juos pagrindžia. Kritiškai analizuoja ir vertina informaciją, sprendžia individualias ir visuomenines praktines teisės problemas. Atpažįsta atviras propagandos formas, yra atsparus kai kurių iš jų poveikiui. Nagrinėja paprastas ir sudėtingesnes konfliktines situacijas bei siūlo teisiškai konstruktyvių problemos sprendimo būdų (B1.3).	Kelia probleminius teisinius klausimus ir naudodamasis bent 3 patikimais informacijos šaltiniais, kurių mažiausiai 2 yra galiojantys teisės aktai, ieško atsakymų, juos pagrindžia. Kritiškai vertina informaciją, savarankiškai apibendrina ir daro išvadas sprenddamas individualias ir visuomenines praktines teisės problemas, įvertina jų poveikį visuomenei. Atpažįsta atviras propagandos formas, yra atsparus jų poveikiui. Remdamasis teisės principais ir teisinėmis nuostatomis ieško alternatyvių teisinių problemų ir sudėtingesnių konfliktinių

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
			situacijų sprendimo būdų. Suformuluoja bendruomenėje kylančias problemas ir pateikia galimų teisiškai konstruktyvių problemų sprendimo alternatyvų (B1.4).
Mokytojo skatinamas dalyvauja mokyklos, vietinės bendruomenės ir (ar) valstybės gyvenime bent kartą per mokslo metus įsitraukdamas į projektinę, praktinę savanorišką veiklą. Socialinėmis aktualijomis dalijasi retai (B2.1).	Mokytojo skatinamas dalyvauja mokyklos, vietinės bendruomenės ir (ar) valstybės gyvenime bent kartą per pusmetį įsitraukdamas į projektinę, praktinę savanorišką veiklą. Pastebi ir dalijasi jam aktualiomis socialinėmis, visuomeninėmis naujienomis (B2.2).	Dalyvauja mokyklos, vietinės bendruomenės ir (ar) valstybės gyvenime, savarankiškai įsitraukia į projektinę, praktinę savanorišką veiklą. Pastebi socialines problemas, kelia klausimus, dalijasi su tuo susijusiomis aktualijomis (B2.3).	Savarankiškai dalyvauja mokyklos, vietinės bendruomenės, visuomenės ir (ar) valstybės gyvenime, yra aktyvus, į(si)traukia, inicijuoja projektinę, praktinę savanorišką veiklą. Pastebi socialines problemas, seka su tuo susijusias aktualijas, dalijasi savo nuomone, kelia klausimus, ieško teisinio pagrindimo (B2.4).
Mokytojo padedamas teisiškai teisingai apibūdina įvairaus turinio teisinius pranešimus, tačiau iškilus neaiškumui, savarankiškai gilinasi retai. Retai dalijasi savo nuomone, argumentai riboti. Stengiasi kitus išklaudyti, tačiau retai pasiruošęs remtis kita nuomone. Mokytojo padedamas geba susirasti reikalingą teisinę informaciją (B3.1).	Iš esmės teisiškai teisingai apibūdina įvairaus turinio teisinius pranešimus, tačiau iškilus neaiškumui, savarankiškai gilinasi minimaliai, dažniausiai klausia mokytojo. Retai išreiškia savo mintis ir jas argumentuoja, tačiau stengiasi išklaudyti kitus. Geba susirasti reikalingą teisinę informaciją, nurodo, į kokią teisėtvarkos ar valstybės valdymo instituciją (-as) kreiptis konkrečiu klausimu (B3.2).	Teisiškai teisingai apibūdina įvairaus turinio teisinius pranešimus, o iškilus neaiškumui, savarankiškai gilinasi, ieško paaiškinimo. Turi savo nuomonę, geba ją išsakyti ir argumentuoti, išklauso kitus. Geba susirasti reikalingą teisinę informaciją, kreiptis į teisėtvarkos ar valstybės valdymo instituciją (-as) (B3.3).	Įžvelgia teisinio pranešimo prasmę, teisiškai teisingai apibūdina įvairaus turinio pranešimus, juos apdoroja, savarankiškai ieško paaiškinimo, gilinasi į turinį, kontekstą, įžvelgia galimus faktų ryšius. Pateikia argumentuotai savo požiūrį, neteisdamas kitų, išklauso kitus. Geba susirasti reikalingą teisinę informaciją, kreiptis į teisėtvarkos ar valstybės valdymo instituciją (-as) (B3.4).
Veikia taikaus demokratinio sugyvenimo sąlygomis, savanoriškai laikydamasis svarbiausias vertybes	Veikia taikaus demokratinio sugyvenimo sąlygomis, savanoriškai laikydamasis taisyklių ir įstatymų,	Veikia taikaus demokratinio sugyvenimo sąlygomis, savanoriškai laikydamasis taisyklių ir įstatymų,	Veikia taikaus demokratinio sugyvenimo sąlygomis, savanoriškai laikydamasis taisyklių ir įstatymų,

Slenkstinis (1)	Patenkinamas (2)	Pagrindinis (3)	Aukštesnysis (4)
<p>ginančių įstatymų. Mokytojo padedamas atpažįsta destruktinius socialinius dirgiklius ir legitimiai sprendžia praktines situacijas. Derybomis siekia kompromiso, tačiau trūksta teisinių argumentų (B4.1).</p>	<p>etikos normų. Atpažįsta destruktinius socialinius dirgiklius ir legitimiai sprendžia praktines situacijas. Derybomis siekia kompromiso, pateikia bent vieną teisinį argumentą. Pagarbiai išklauso kitus (B4.2).</p>	<p>etikos, intelektualinės nuosavybės normų. Atpažįsta destruktinius socialinius dirgiklius ir lanksčiai legitimiai sprendžia praktines situacijas, atsižvelgdamas į skirtingas visuomenės grupių ir kultūrų normas. Išklauso ir gerbia kitų nuomonę. Derybomis siekia priimtino kompromiso, bando skirtingas komunikavimo strategijas, pateikia daugiau nei vieną teisinį argumentą (B4.3).</p>	<p>etikos, intelektualinės nuosavybės normų, ragina tą daryti ir kitus. Atpažįsta destruktinius socialinius dirgiklius ir lanksčiai legitimiai sprendžia praktines situacijas, atsižvelgdamas į skirtingas visuomenės grupių ir kultūrų normas. Dėmesingai išklauso ir gerbia kitų nuomonę, rūpinasi savo ir kitų emocine bei socialine gerove. Derybomis siekia priimtino kompromiso, tikslingai renkasi komunikavimo strategijas, pateikia teisinių argumentų. Esant poreikiui, įsitraukia į būsimos profesijos komunikavimo diskursą (B4.4).</p>